

Kótsi Patkó János kiadatlan tanulmánya

A közelmúltban jelent meg Jordáky Lajos szerkesztésében *A Régi és új Theatrom históriája és egyéb írások* címmel a Kótsi Patkó János életét és munkásságát felölelő kismonográfia. Jó dolog, hogy a Kritérion Könyvkiadó lehetővé teszi színházi örökségünk egyre szélesebb körben való megismerését. Jordáky Lajos lelkes kutatómunkájával méltó emléket állított az erdélyi magyar színjátszás hőskora első kimagasló alakjának, Kótsi Patkó Jánosnak.

Sajnos, kimaradt Kótsi szellemi hagyatéka összeállításából *A' Játék Szin* című alapvető tanulmány, amelyben Kótsi a színjátszás művészetére, hivatására, feladatára vonatkozó nézeteit foglalta össze. Az eredeti kézirat (fogarasi, 1821. évi vízjegyű papíron 15 írott és egy üres negyedréteg oldalon) az *Erdélyi Múzeum Levéltárának*, Hilibi Gál-gyűjteményében, a kolozsvári Akadémiai Könyvtár Levéltárában található.

A tanulmány Kótsi színházi gyakorlati korszaka után íródott, amikor már inkább csak színház- és drámatörténeti kérdésekkel foglalkozott, s mintegy összegezi a színjátszás művészetéről vallott nézeteit — ellentmondásaival együtt. Erdemes a kéziratban lévő tanulmányt — szövegűen — közreadni, mert állításai nagy részben ma is érvényesek, nyomtatásban való megjelenése pedig alapul szolgálhat a további Kótsi-kutatásnak.

SZ. L.

A' Játék Szin.

Első Rész

§ 1.

A' Játék Szin alaki tulajdona.

A' Játék Szin alaki tulajdonára nézve hasonlít a' tüzhöz: a' tüzre ha vigyázunk, ha vele okosan bánunk, enyhít, melegít és számtalan a' haszna; ha pedig okatlanul bánunk vele, bennünket is megéget és el ront, el pusztít mindent, amihez hozzá férhet.

A' Játék Szinnek hasonló két egymással ellenkező tulajdonai vannak.

1° A' Civilisatiót nagyon segíti; az erköltsöt pallérozza.

2° Az erköltsöt megvesztegeti.

Ha tehát értelmes, alakivel esméretes férfiura van bizva a' Játék Szinnek igazgatása, ugy a' Nemzetnek nagy haszna van benne; ha pedig tudatlan, ha esztelen az administratioja, 's ha nem vigyáz reá a' Nemzet, több kárt okoz, mint hasznot téssen.

Nyomozzuk ezt az allatást, igaz-é?

§ 2.

A' Játék Szin a' Vétket utáltatya velünk, 's az által erköltsi Culturánkat neveli.

A' Lelki esméretre ható eszközök, melyeken sem a' törvény, sem a' királyi hatalom nem uralkodhatik, a' Szin Játszó kezében 's hatalmában vagynak.

A' törvény megbünteti a' vétket, de tsak akkor, ha a' vétek megbizonyosodott; a' királyi hatalom le tiporhatja, 's el tapodhatja a' hatalmas gonosztévőt is, de mikor? — ha többé nem titok a' vétke; ugy, de a' gonosztévő titkolja gonoszságát; a' Hypocrita tudja magát tettetni, 's ekkor a' titokban véghez vitt gonoszságot sem a' törvény, sem a' királyi hatalom nem büntetheti; hát ki? — A' Játék Szin.

A' Dán királyt Hamletben senki se vádolta azzal, hogy ő ölte meg a testvérét, tsak a gyilkossághoz hasonló történetet játszottak el előtte, imé a' lelki esmérete nem álhata ki, és el árulá vétkét. A' Molier Tartüffje hasonló képpen fedezé fel a' Párisi Papok titkos vétkeket, tsak hasonlót mutatott 's a' papok ki nem álhata, fel támadtanak Molier ellen, 's így jöve világosságra gonoszságok, melynek titkát sem a' törvény, sem a' királyi hatalom ki nem fejthette volna.

A' Játék Szin hatalma előtt a' vétek még a' Sirba sem rejtezhetik el. Azokat a' Gonosztévőket is, kiknek tsontyai régen elsorvadtanak, 's porok semmivé lett, kik századjaiknak ostorai 's átkai valának, elé varásolja ez, kénszeriti őket, hogy hagyják el penészes lakó helyeiket, fel állitya őket a' színre, hogy gyalázatos életjeiket, a' Nézők szemek előtt még egyszer 's még tizszer is el fojtassák, a' vétektől retentsenek és így a késő kornak annyi sok századok után is tanuságul szolgáljanak. Így láttyuk Nérót, Mitridateszt, Tarquint, Artandert, Machbethet, Ravaillacot s több ily tárgyait az emberi nem átkának, 's irtózunk tettektől.

Midőn Lady Machbeth, tántorgó lépéssel, véres törrel a' kezében, irtódzás és lelki esméret mardosásai között előnkbe áll, 's a' két Indiának minden jó szagu szereit hívja segítségül, hogy kezeiről a' gyilkosság rettentő bűzét el töröljék, — ugyan ki ne irtózna akkor a' gyilkosságtól, — 's ha valaki ezt irtódzás nélkül szemlélheti, annak a' Szin Játszó az oka, aki nem mivész, hanem tsak kontár a' mesterségben.

§ 3.

A' Virtus követésére buzdít.

Tagadhatja-e valaki, hogy soha se érzékenyedett volna el, vagy soha se könyvezett volna a' Játék Szinbe? Ha Czid, Rodogune, Sertorius, Merop, Alzér s más ezekhez hasonló remekék nem érzékenyitének bennünket, vagy szívünk darabos, vagy a' Szin Játszó tudatlan.

Maria Stuartot el kisérjük a' Vészto helyre, 's el érzékenyedünk látására. Érez-zük a' szelvész dühét, melynek a' szerencsétlen Lear király ki van téve; az Öreg Moor esetét meg siratjuk, 's utályuk ezen szempillantásban az gyermeki háládatlanságot.

Czinnával haldokolva engedünk meg ellenségeinknek 's Zrinyivel vágyunk meg halni Hazánkért s királyunkért. Hunyadi magyar virtussát, 's Regulusz Római lelkét bámulva tsudáljuk, áldjuk a' Titus kegyét, 's szánnyuk a' Pompejus szerentsétlenségét.

Igy esmerkedtet meg bennünket a' Játék Szin a' Nagy tettekkel 's bizonyítja, mely háládatossággal emlékezik a' késő kor is azon férfiakra virtussaikra, kik előtt bámulva hallgatott a' föld. Ez által fel ébred bennünk az indulat hasonló tettet mivelni; hogy bennünket is így áldjon a' késő kor. Így plántálódik bé a' virtus tsirája a' Játék Szin által szivünkbe.

§ 4.

Civilisatoria, Társasági Tsinosodásra tanít.

A' Társasági életben a' polgári erkölts leg inkább diszesiti az embert. A' Conventio kinek kinek eleibe szabta, mint bányon másokkal 's hogy viselje magát erántok. A' Civilizált ember nem teként göggel az érdemre, bár rongyba legyen is az, 's nem azt nézi, hogy kinek milyen fain posztóból van a' kaputja, hanem azt, hogy helyén van é a' feje és a' szive?, betsüllí a' Virtust akár kibe találja azt, és a' jó erkölts eránt tisztelettel viseltetik. A' nállánál alább valóval szelid és nyájjas leereszkedéssel bánik, magához hasonlóhoz barátságos bizodalommal viseltetik. Elöl járóihoz pedig, kiknek rangjuk őket védelmezi, illő tisztelettel közelit, 's azon igyekszik, hogy külső viselete, belső érzésével egy harmóniába legyen. Hol lehet ezekre Naponként elevenebb példákat látni, mint az olyan Játék Szinen, melynek administratioja a' Civilisatoria törekedik, és az aesthetical Culturában nem járatlan.

§ 5.

A' Nemzeti Nyelvet pallérozza.

Azon tudósok, kik a' Szomorú és Érzékeny Játékokat írják, hogy ideájoknak nagyobb erőt adhasanak, megválogatyák a' szokat is, mellyel ének a' Játék folyamatjában, tiszta, tsinos, a' tárgyhoz alkalmaztatott beszéddel irnak; ezt a' Szin Játszó szájából Naponként halván a' Néző, az ilyenekhez szokik a' füle, nem fog néki tetzeni többé a' mi bárdolatlan 's naponként elő meneteleket téssen a' tsinosodás utján: a' nyelv melyenn beszéll, minden Barbarismustól meg tisztulva, meg ujjult fényben áll előtte.

§ 6.

A' Játék Szin hatalmas eszköz a' Tollerantiára.

A Vallásbéli szakadások ólta, a' különböző vallásuak, különböző helyeken gyülekeznek össze, hogy a Praedicatorok szájából az erköltsi tanítást halhassák. Két és többféle vallásu nintsen együtt, sőt többnyire egyik valláson levő Praedicator gunyolja a' más valláson levőt s ez által az egyenletlenségnek magvát szórja közikbe.

A' Játék Szinben pedig minden vallásbéli külömbiség nélkül egyben gyülvén a' Nép, egyszerre 's egy formán halya az Szin Játszó szájából azon erköltsi principiumokat, melyekkel a' tudós Dráma írók munkájokat felékesítették. Ugyanazon egy principiumat hallván mindenik egyformán hat az a' szivre, 's végre egyesül a' sok különböző értelem és vélekedés, 's utoljára a' sok különböző valláson lévő

meg egyeznek abban, a' mi felett a' Játék Szin be fojása nélkül sokáig vetélked-
tenek volna. Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cavendo.

Igy gyujtja meg a' Játék Szin az emberi szivben azon jól tevő világot, a'
tollerantiát, melynek születése előtt oly sok keserves sebet ejtett a' vallásbéli buz-
góság az emberi nemzeten.

§ 7.

[...]

A' virtust az erköltsi Játékokban látjuk küszködni bal sorsával, 's az ártat-
lanságot földre tiporja a' véték; 's midőn már a' mélység szélin áll az üldözöttet,
szinte lehetetlennek látjuk szabadulását, szivünk el van alélva, együtt érezünk
a' szenvedővel, 's elbágyadunk érzésünk terhe alatt; ekkor reménytelenül érkezük
a' segítség: (melynek minden erköltsi Drámában meg kell lenni) meg szabadul az
ártatlan, szivünk megkönnyebbedik egy sóhajtással lerázzuk a' terhet rólla, 's ke-
servünk örömmre válik. [...]

§ 8.

A' Játék Szin az emberi elme találmányai között igen fontos.

Minden elé beszéllés hideg. Mire valók a képek, ha nem arra, hogy job-
ban képzeltesse velünk azt, amit ábrázol, s mennél természetesebben ábrázolja a'
kép azt, amit akar, annál könnyebben feltaláljuk azt, amit akar ábrázolni.

Alkalmaztassuk ezt immár a' Játék Szinre.

Mennél természetesebben játszódik a' Szin Játszó, és öltözete, tekénete, ma-
ga viselete mennél alkalmaztathatóbb ahoz, kinek személyét akarja játszódni, 's
a' Játék Szini Decoratiok, a' kísérok, Statisták, 's a t. mennél természetesebben va-
gyunk el készülve, annál könnyebben képzeltehetik a' Nézőkkel azt, amit a' Szin
Játszó akar játszódni.

Nem lehet ennek józan észszel ellene mondani, s ebből önként következik az,
hogy a példa adásra, 's példák által a' sziv formálására, erkölts tisztítására, Civi-
lisatióra, Nemzeti Lélek teremtésére 's a' nyelv pallérozására nints hatalmasabb
eszköz egy is, azok között, amit eddig elé az emberi elme fel talált a' Játék
Szinnél.

§ 9.

A' Játék Szin veszedelmes volta.

Nevezetes kérdés az erköltsi tanítók között, hogy valyon a' Játék Szin nem
tészen-é több kárt mint hasznot?

Meg kell azt vallanunk, hogy ha a' Játék Szin alkalmas az erköltsöt javi-
tani bizonyosan arra is alkalmas, hogy erköltsitelenségre szoktasson bennünket,
ha szivünket formálni tudja, bizonyosan azt el is vadithatta; attól függ; hogy az
aki a' Játék Szint adminisztrálja, milyen Culturájú, 's milyen tudományu ember.

Ha a' Szinenn olyan Játékok adódnak elé, melyekben a' véték, a' virtus pa-
lástyába vagyon öltöztetve, p:s: a' Tolvajok, és Fortély, Szerelem Schillertől, ilyen
a' Szerelem gyermeke és Nemes hazugság Kotzebuetől s több ehez hasonlók, ugy
a' Játék Szin nem fogja a' vétket utáltatni velünk, hanem bé lopván az idő töltés
szine alatt magát az erköltsitelenség a' Néző, kivált a' tapasztalás nélkül valók szi-
vekbe, a' Játék Szin az erköltsitelenségnek, fajtalanságnak és a' bujaságnak osko-
lájává léssen.

Midőn a' Ludas Matyi, Zöld Martzi, Tulokmányi, Átkozott Borbély Mühely, Prágai két Néne 's több ezekhez hasonlók, melyeknek látásán tsak a' tudatlan, nevetlen és Civilisatio nélkül való ember gyönyörködhetik, el játszódtatnak a' Játék Szinen, akkor a' Játék Szin a' nevetlenségnek 's tudatlanságnak leszen oskolá-jává.

Hogyha pedig végre az ilyen Játékokat az olyan Szin Játszók adják elé, akik magok erköltstelenek, akkor a' Civilisált Szülék ne botsássák gyermekeiket a' Játék Szinbe, mert a' tapasztalatlan ifju virtus helyett mérget sziva bé, fajtalanságra szokik, 's a' Játék Szin az erköltsnek el kerülhetetlen veszedelmet okoz.

§ 10.

Mit keljen tehát a' Játék Szinnel tenni.

Feljebb a' Játék Szint a tüzhöz hasonlítottuk azért, hogy mind a' kettőnek jó és rossz tulajdonai vagynak; de azért nem vetjük meg a' tüzet azért, hogy ok-talan kézbe ártalmassá lesz; hanem vigyázunk reá, hogy ne ártson.

Az electricitás mennyi veszélyt okozott; mégis nagyobb a' haszna; megtisztít-ván a' levegőt szabadabban lélegzelnek utánna mind emberek, mind barmok, sőt még a' plánták is.

Midőn Franklin a' menykő fogót, *Conductor* feltalálta, megfosztotta az elect-ricitást ártható mérgétől és tsak az használható erejét hagyta meg.

Tegyen a' Nemzet is ugy a' Játék Szinnel, mint Franklin az electricitással, az az

1° Adjon a' Játék Szinnek olyan direktiot, amely őtet egyenesen a' Civilisa-tiora vezesse és ártható erejéből ki vetkeztesse.

2° Olyan játékokat játszódtasson el a' Szinen, melyekben tiszták legyenek az erköltsi principiumok; még tsak két értelműek se.

3° A' Játékok oly Stilussal legyenek írva melyek által a' Nyelv palléro-zódjon.

4° A' Szin Játszókbán az erköltstelenséget telyességgel meg ne szenvedje.

V é g e.

FOGLALAT

- § 1. A' Játék Szin alaki tulajdona.
- § 2. A' Játék Szin az Vétek gyakorlását utáltatja.
- § 3. A' Virtus követésére buzdít.
- § 4. A' Civilisatiót segíti.
- § 5. A' Nyelvet pallérozza.
- § 6. A' Tollerantiara hatalmas eszköz.
- § 7. [...]
- § 8. Nagy hasznu találmány.
- § 9. Nagy kárt is okozhat, Veszedelmes lehet.
- § 10. Mit keljen vele tenni.

SZABÓ LAJOS közlése